

Р Е Ц Е Н З И Я

по конкурс за заемане на академична длъжност **професор** по професионално направление 2.2 История и археология (археология – тракийска археология) за нуждите на катедра Археология – Исторически факултет на С У „Св. Климент Охридски“. (ДВ бр. 53 / 18.06.2013 г.)

Рецензент: проф. дин Людмил Гетов

Единствен кандидат, подал документи за участие в обявения конкурс, е доц. д-р Тотко Нейков Стоянов, на основен трудов договор към катедра Археология в Историческия факултет. Той е роден през 1954 г. в гр. Карнобат. За кратко време работи като уредник – археолог в музеите в Бургас и Созопол. През 1982 г., с конкурс, е избран за асистент към катедрата по Археология, през 1986 г. защитава успешно дисертационен труд на тема *„Култът на Артемида/ Диана в Тракия, VI в.пр.н.е. – IV в.от.н.е.“* и получава образователната и научна степен *доктор*. Хабилютира се през 1993 г., когато му е присъдено научното звание *доцент* по Тракийска археология. В периода 2003 – 2007 г. е ръководител на катедрата по Археология, два последователни мандата (2003 – 2011 г.) е зам. декан на Историческия факултет. От 2008 г. е председател на УС на Асоциацията на българските археолози. От 1983 г. е член на колектива, проучващ Историко-археологическия резерват „Сборяново“, а от 1990 г. до сега е ръководител на екипа проучващ тракийския град.

Всички процедури по конкурса са изпълнени според изискванията на Закона за развитие на академичния състав, а съпътстващата документация вярно и точно отразява академичната кариера и научното развитие на кандидата.

Към документацията по конкурса са представени два списъка с научни трудове на доц. д-р Т. Стоянов. Първият от тях е общ и съдържа всички негови трудове (монографии, студии и статии) на брой 146, от които 10 под печат. Вторият списък е редуциран и включва само трудове, които по личната преценка на кандидата, са представени за участие в обявения конкурс и съдържат: една

монография (хабилитационен труд): „Тракийският град. Градоустройство. Укрепителна система. Архитектура“ в СБОРЯНОВО, т. 3, ч. 1. и 31 студии и статии, от които 13 на чужд език (основно английски). По мое лично убеждение подбраните трудове по най-добър начин представят научното развитие и научните приноси на кандидата. За крайната ми оценка по отношение научното му развитие ще имам предвид и онези трудове от първият списък, които по мое мнение спомагат за крайната оценка на научните му постижения, като участник в конкурса.

Представената за участие в конкурса монография, предварително обсъдена и високо оценена на разширено заседание на катедрата по Археология, представлява първа част от поредния том III на поредицата СБОРЯНОВО. Доц. Стоянов е автор на основната част от текста, в качеството му на главен научен ръководител на екипа, проучващ тракийския град. В този труд са представени резултатите от проучването на тракийският укрепен център през последните две десетилетия, с вече предложената хипотеза за локализацията тук на Хелис, като вероятна столица на гетската държава през ранно-елинистическата епоха. Проучванията тук имат съществен принос за забележителния напредък на „селищната“ археология у нас и появата на този монографичен труд е радостно явление за нашата археологическа книжнина.

В монографията акцентът пада върху градоустройството, укрепителната система и архитектурата на укрепения център при Сборяново, като наред с това са използвани данните от масовия археологически материал – битова керамика, амфорна тара, монети, предмети на въоръжението, инструментариум и др. По този начин в пълнота се изяснява културната характеристика и хронологията на отделните археологически комплекси на града. Трудът логично е разделен на две части и заключителна глава, което предлага несъмнено удобството за възприемане на отделните елементи на градоустройството, укрепителната система и архитектурата.

Част I разглежда укрепителната система на града и нейните основни компоненти – крепостни стени, кули, порти, потерни с техните конструктивни и технологически особености в контекста на развитието на военната архитектура в един по-широк времеви отрязък (класическата и ранно-елинистическа епоха) не

само в земите на Древна Тракия, но на Балканите и Средиземноморския басейн. Предложената хронология на укрепителната система на града е съобразена с общите процеси, протичащи, както в Древна Тракия, така и в целия елинистически свят. Избраният начин на представяне на укрепителната система намирам за изключително подходящ, особено с предложената дискусия и интерпретиране на особеностите ѝ, което представя автора като вещ познавач на тази специфична материя с широки познания върху античната фортификация. Извлечените данни от проучването и наблюденията по същество представляват съществен принос в изследването на укрепителната система на тракийските селищни центрове през елинистическата епоха и отправна точка за бъдещи изследвания в тази насока.

В част II на монографията подробно са разгледани, анализирани и интерпретирани различни по характер архитектурни комплекси (жилищни, стопански и ритуални). Макар и доста от тях познати като традиционни за Тракия, умело са изведени и изтъкнати нови белези и особености, непознати до сега. Това се отнася особено за „Кварталът на занаятчиите“ и ритуалният комплекс в сектор 168. Направените прецизни наблюдения предлагат изненадващи и неочаквани аналогии с Егейския свят, без паралели за сега в Древна Тракия.

Трудът завършва с обширно заключение, скромно означено като *Заключителни бележки*, където по същество са изложени наблюденията върху топографията, укрепителната система и архитектурата на града в контекста на политическото и икономическо развитие на селищния модел в Североизточна Тракия в епохата на ранния елинизъм. Тази част е най-важна, не само защото е означена като заключителна, а поради факта, че тук са дадени в синтезиран вид основните изводи, произтичащи от отделните археологически ситуации и масовия материал. Разгледани са в няколко отделни параграфи: Укрепителна система и селищна структура; Хронология и стратиграфия; Площ и демографски потенциал; Историческа идентификация; Гетската столица в контекста на Североизточна Тракия през ранно-елинистическата епоха; Гетската столица и емпорионите по Долен Дунав. По този начин в тази заключителна част авторът успява да изчерпа и открие най-съществените проблеми, отнасящи се до характера на селището и

неговата хронология в контекста на историческото, икономическо и културно развитие на Древна Тракия, като неотделима част от елинистическия свят.

Що се отнася до укрепителната система, за която доц. Стоянов предпочита да употреби термина *военна архитектура*, (който аз приемам с резерви), е акцентирано върху важното обстоятелство за наличието на примери за „оригинално съчетаване на общите достижения на елинистическата инженерна и архитектурна мисъл и местни традиции или практическите достижения в полиоркетиката” (с. 1). Подобна констатация се прави за пръв път и отговаря изцяло на установените тук археологически реалности. От изключително значение е локализирането на укрепена зона в централната част на селището (*цитадела*) и съответно въвеждане, напълно правомерно, на понятието *долен град*, като неотделима част от структурата на града. Хронологията на укрепената система е представена в пет отделни периода и обхваща времето от последното десетилетие на 4 в. пр. Хр. до около края на първата четвърт на 3 в. пр.Хр. Самото създаване на селището (града), според наблюденията около началото на последната четвърт на 4 в. пр. Хр., според автора, е резултат на предварително замислен и планиран урбанистичен акт, съобразен с историческите реалности от това време в Тракия.

Третият параграф от заключителната част предлага интересни наблюдения върху площта и демографския потенциал на града. Подобни наблюдения се правят за пръв път по отношение на селищни структури за тази епоха чрез конкретни критерии, позволяващи да се очертаят демографските и социални характеристики на населението на града. По този начин той се очертава като значим център, който по площ, население и икономически потенциал е „сравним с елинските полиси по северозападното и северното крайбрежие на Понта“ (с. 3).

В следващите три параграфа се разглеждат проблемите за историческата идентификация на града, гетската столица Хелис в контекста на Североизточна Тракия през елинистическата епоха, както и връзката му с емпорионите по Долен Дунав, на основата на проследените данни за импорт. Продължилите повече от две десетилетия археологически проучвания в ИАР „Сборяново“ дават възможност да се очертае по-ясно картината на селищния

живот в Североизточна Тракия през класическата и елинистическа епоха, където (Хелис ?) се очертава като значим политически и икономически център. Концентрацията на селищни агломерации в гетските земи е очевидна, а средищното място на града при Сборяново е във всяко съмнение. Това още веднъж потвърждава констатацията за значимостта на резултатите от досегашните проучвания тук не само за момента, но и за бъдещите проучвания на селищните форми в Древна Тракия.

Монографичният труд *„Тракийският град. Градоустройство. Укрепителна система. Архитектура“*. СБОРЯНОВО, т. III, ч. I оценявам като стойностно и изцяло приносно изследване, с въвеждане и интерпретиране на значителен масив информация, резултат на дългогодишни проучвания проведени лично от автора, което очертава тракийският град (гетската столица) като важен политически, икономически и културен център за тази епоха. Особено достойнство е, че това е направено в общия контекст на селищния модел (селищното развитие) на древнотракийските земи през елинистическата епоха.

Освен монографията за участие в конкурса доц. Стоянов е представил списък с трудове (30 на брой), всички отпечатани след хабилитацията му през 1993 г. Вече отбелязах по-горе, че така селектирани те очертават по най-добър начин научното му развитие. Като цяло неговите трудове (в т.ч. и тези от пълния списък) го представят като продуктивен учен, чийто интереси гравитират около няколко теми (тематични кръга): тракийска торевтика и произведения на металопластиката; селищен живот; погребални обичаи; икономически и културни връзки; въоръжение. Това обстоятелство го представя като учен с широк поглед към различни проблеми на тракийската древност, неограничен тематично само в едно направление. Той работи еднакво добре във всеки от тези тематични кръгове, но според мен особено ясно се открояват със сполучливия си стил анализ трудовете му, посветени на проблемите на паметниците на тракийската торевтика. Тук специално бих обърнал внимание на статията му *„Панагюрското съкровище – изобразителна програма и принадлежност“* (№ 12). С изключително прецизен анализ на съкровището, като комплект и по отделно, е разгледана неговата изобразителна програма (много сполучливо използван тук термин!) и проблемите, отнасящи се до изпълнителите, мястото на изработване и неговата

принадлежност. В резултат на това е изказана хипотезата за възможността съкровището да е част от по-голям комплект съдове, чиято украса е подчинена на обща изобразителна програма, предназначено за светилище (храм), с време на изработка в периода между смъртта на Александър III и началните десетилетия на III в. Подсказана е възможността то да е изработено в ателиета в „зоната от Тасос на запад до басейна на Пропонтида на изток“ (с. 27). Депонирането му във вътрешността на тракийските земи логично, струва ми се, се свързва с драматичните събития в Тракия в средата на III в. и походът на Антиох II. С подобен вещ анализ се отличават и трудовете му посветени на други паметници на тракийската торевтика.

Интересът на доц. Стоянов към проблемите на селищния живот в Древна Тракия е до голяма степен обусловен от дългогодишното му участие в археологическите проучвания в Сборяново. Тук, освен разгледаната по-горе монография, бих отбелязал трудовете му, съотв. №№ 2,3 и 18. В първите две, на основата на резултатите от първите десет археологически кампании са очертани основните характеристики на тракийският град. Вписването им в историческия фон позволява нов поглед върху развитието на Тракия в периода IV – III в. пр. Хр. и потвърждава идеята за идентифицирането му със столицата на мощна гетска династия от ранноеленистическата епоха. Изказаните тук идеи и хипотези блестящо бяха потвърдени в хода на продължаващите и до момента тук археологически проучвания. Другата статия, под № 18 от списъка, много сполучливо озаглавена *„Кабиле, Севтополис и Хелис – три варианта на урбанизма в ранноеленистическа Тракия“*, представлява един великолепен съпоставителен анализ на развитието на трите градски центрове, съществували по едно и също време и при сходни исторически реалности. Резултатите от проучванията (основно на Хелис) провокират много нови идеи както и резерви по отношение на вече наложени убеждения. Представена е убедително идеята (хипотезата) за „едно очевидно многообразие в моделите на възникване, специфики в планирането, архитектурния облик и всички останали измерения на градските организми“ в Древна Тракия (с. 79).

Доц. Стоянов проявява интерес и към проблемите на икономическото и общокултурно развитие на древнотракийските земи. На тях той е посветил редица

свои изследвания (№№ 6,7,9,10,13,16,28,29 от списъка). Бих подчертал особеното значение и приносния характер на статията му (№ 7), с която се проследяват контактите на Североизточна Тракия с Анатолия, Кавказ и Близкия изток, на основата на артефакти от този регион, потвърждаващи преките им контакти в процеса на усвояване и развитие на културата на желязото в началото на I хил. пр. Хр. Специално на икономическите връзки на Древна Тракия с гръцкия свят са посветени няколко от неговите трудове, отнасящи се до конкретни примери за импорт проследени на основа на амфорна тара. Особено важна е идеята, добре защитена и аргументирана с примери, за характеризирането на Месамбрия Понтика като производствен център на търговски амбалаж.

Няколко изследвания на доц. Стоянов са посветени на погребалните обичаи и гробници в Древна Тракия (№№ 4,14,23,27,30). Те изненадват приятно с вещия и проникновен анализ на паметниците, както на отдавна открити и известни, като гробниците от Мезек, Свещари и Александрово), така и на такива, познати съвсем отскоро (гробницата от Гагово, Поповско). Във все още продължаващите дискусии около живописната украса на гробницата от Александрово, Хасковско, доц. Стоянов „прибавя“ и едно свое изследване върху този паметник. Посредством анализ на формата и функциите на изобразените в долния фриз в гробната камера ритони, в контекста на изобразителната програма на гробницата, той развива интересни идеи за семантиката на изображенията, както и за хронологията на този забележителен паметник. Както и в други свои трудове, той успява да улови същественото дори в най-малкия детайл, да открие специфичното и да го ситуира в един общоисторически контекст.

Монографията и останалите му трудове представят доц. Стоянов като най-сериозният и задълбочен изследовател на тракийската древност, със съществени приноси в кръга проблеми, с които се занимава. Приложената към документация справка за библиографски цитирания и индексирани публикации са добър показател за него като учен и заслужения му авторитет сред научната колегия у нас и в чужбина. Той е регистрирал участие с доклади на редица важни вътрешни и международни научни прояви с активно участие в проведените дискусии.

Преподавателската му работа се реализира чрез няколко основни и специализирани курса в бакалавърската и магистърска степен на специалността Археология и се радва на справедливо висока оценка от студентската аудитория. Той е научен ръководител на значителен брой докторанти (общо 17), от които девет успешно защитили, с присъдена образователна и научна степен *доктор*.

Общото впечатление от рецензираните трудове на доц. д-р Т. Стоянов затвърждава у мен убеждението, че те, по отделно и като цяло, разглеждат важни проблеми на тракийската древност, съдържат безспорни научни приноси и представят автора като сериозен и утвърден учен, ползващ се със заслужен авторитет в научната колегия.

Това ми дава основание да обявя пред уважаемото научно жури решението си за категорично положителен вот за това, доц. д-р Тотко Стоянов да заеме академичната длъжност *професор* по 2.2. История и археология (Тракийска археология) към Историческия факултет на С У „Св. Климент Охридски“.

София, 21/10/2013 г.

Рецензент:

(Проф. дин Людмил Гетов)